

Вальтер Харченко

З ДОСВІДУ ПРОВЕДЕННЯ АВТОРСЬКИХ СПЕЦСЕМІНАРІВ ПРИ ВИВЧЕНІ КУРСУ ПОЛІТОЛОГІЇ

© Харченко В., 2006

Проаналізовано досвід проведення авторського спецсеминару “Політичні режими сучасності та перехід до демократії”.

The experience of making an autor’s special seminar “Political regimes of the present time and transition to the democracy is analised”.

Останніми роками колектив викладачів кафедри політології Національного університету “Львівська політехніка” під керівництвом проф. А. Колодій підготував і видав навчально-методичний комплекс з курсу політології, до якого увійшли базовий підручник “Політологія”, навчальний посібник “Політологія. Збірник вправ і завдань для самостійної роботи”, монографія “Політичні режими сучасності та перехід до демократії”. Тим самим була створена потужна навчально-методична база для поглибленого вивчення політичної теорії. Наявність базового підручника і навчальних посібників створила сприятливі умови для самостійної роботи над навчальним матеріалом та здійснення ефективного самоконтролю, що сформувало підґрунтя для відмови від розгляду на семінарських заняттях всіх тем навчального курсу та зосередження дидактичних зусиль на поглибленому аналізі вузлових проблем політичної науки, зокрема організації та функціонування державно-владної сфери.

З метою реалізації цієї ідеї було розроблено і з 2000 року запроваджено в навчальному процесі авторський спецсеминар “Політичні режими сучасності та перехід до демократії”. Практика проведення занять по вказаному спецсеминару переконливо доводить доцільність і обґрунтованість такого рішення.

Які ж питання пропонуються для розгляду?

Враховуючи розуміння політичного режиму як способу функціонування державної влади, певної системи методів і прийомів її здійснення, що характеризується ставленням органів державної влади до правових підстав своєї діяльності, принципами їх взаємовідносин з громадянським суспільством, правовим статусом особистості, можливостями для реалізації людських прав і політичних свобод у суспільстві, студентам пропонується дати характеристику основних типів сучасних режимів (за Уошбурном), а саме: демократичних і недемократичних.

Увагу звертають на багатозначність терміну “демократія”, на висвітлення відмінностей між античним і сучасним розумінням демократії.

Аналізуючи сучасні концепції демократії – партисипаторної, елітарної та плюралістичної, – варто наголосити, що в них був узагальнений величезний досвід розвитку демократичної політичної думки та практики функціонування демократичних суспільств. Розкриваючи сутність концепцій, бажано звернути увагу на сильні та слабкі риси кожної з них. Окремої уваги заслуговує, запропонована Р. Далем, теорія поліархії, що є варіантом плюралістичної демократії. При цьому важливо підкреслити, що при всій своїй недосконалості інститути поліархії все ж не допускають, щоб уряди протягом тривалого часу проводили політику, яка завдає шкоди інтересам більшості або навіть значної кількості громадян.

Різні погляди на демократію не заперечують наявності спільних корінних рис, що характеризують сучасну демократію як політичний режим. Серед них важливо виділити головні:

- визнання суверенності народу як єдиного джерела влади;
- в демократичних суспільствах влада народжується тільки з виборів;
- вибори мають бути загальними, регулярними, чесними і конкурентними;
- конкуренція політичних сил не лише у разі здобуття, а й під час здійснення влади, легалізація політичної опозиції;
- висловлене через вибори волевиявлення більшості поєднане з гарантіями прав меншин;
- правова захищеність особи, гарантії прав і свобод людини тощо.

Спираючись на здійснений А.Ліппхартом порівняльний аналіз демократичних режимів необхідно охарактеризувати їх мажоритарну і консенсусну моделі.

Особливе місце в спецсемінарі займають питання, пов'язані з аналізом недемократичних тоталітарних і авторитарних політичних режимів та їх трансформації в напрямку демократії. Тоталітаризм характеризується як деспотичний режим і певна суспільна система, що визначається насильницьким політичним, економічним та ідеологічним пануванням правлячої еліти, організованої в цілісний бюрократичний партійно-державний апарат, очолюваний вождем, тотальним контролем над суспільством, нічим необмеженим втручанням в усі сфери життя громадян. Варто виокремити його два різновиди: право-радикальний тоталітаризм (нацизм, фашизм), що був терористичною диктатурою ультраправих сил, і ліво-екстремістський тоталітаризм (ленінізм, сталінізм), що був диктатурою ультралівих сил.

Під час аналізу авторитарного режиму як недемократичного способу правління, за якого влада правителя або правлячого угруповання не обмежена законом і не підпорядкована громадянам, котрі усуваються від прийняття рішень, а реальна конкуренція в боротьбі за політичну владу не допускається, важливо показати спільне і відмінне тоталітаризму і авторитаризму та дати характеристику різновидів авторитарних режимів: абсолютистських монархій, військово-бюрократичних диктатур, персональних тираній, теократичних та неототалітарних режимів.

Розглядаючи питання трансформації недемократичних режимів, потрібно підкреслити глобальний характер демократизації, в основі якого лежала криза недемократичних режимів. Розкриваючи зміст цього процесу, який став суттєвою політичною практикою другої половини ХХ ст., важливо наголосити, що передумовою і підготовчою стадією переходу до демократії є делегітимація і лібералізація недемократичних режимів.

Під час дискусії потрібно показати, що на стадії лібералізації відбувається консолідація нової політичної еліти, пожвавлення функціонування інститутів громадянського суспільства, розвивається правозахисний рух, з'являється незалежна преса, формується відкрита політична опозиція. Владна еліта, в якій перевагу беруть реформаторські елементи, змушена вибрати з трьох можливих способів поведінки шлях співробітництва з опозицією на основі поступок і компромісів.

При характеристиці "переходу" як типу суспільної трансформації треба показати, що це – неревольюційний спосіб заміни політичного режиму, за якого відбувається злам інститутів попереднього режиму під час збереження правової неперервності. Важливо розкрити зміст основних стадій розгортання перехідних процесів: а) переговорів і укладання угод між старою і новою елітою; б) прийняття рішень і творення демократичних інститутів; в) консолідації демократії, звання суспільства до нових політичних механізмів і легітимації нового, вже демократичного режиму.

Увага учасників семінару звертається на висвітлення двох основних типів (способів) переходу до демократії: а) розрив з минулим (заміна еліти), що можна здійснювати або шляхом насильницького перевороту (революції), або шляхом абдикації (відмови старої еліти від влади); б) перехід за допомогою компромісів і взаємних уступок (порозуміння між правлячою елітою і контр-елітою). Розкриваючи зміст першого способу, важливо підкреслити небажаність революційних переворотів (як правило вони спричиняють встановлення ще жорсткіших режимів) і відносну рідкість добровільної відмови старої еліти від влади. А тому основним типом трансформації в політичній практиці є перехід за допомогою компромісів і поступок, коли досягається порозуміння між старою і новою елітою. Увага зосереджується на характеристиці таких стадій цього процесу: 1) переговорів і укладення угод; 2) прийняття рішень; 3) консолідація демократичних інститутів, звання суспільства до нових політичних механізмів.

Переходячи до висвітлення процесів демократичної трансформації посткомуністичних режимів, потрібно наголосити, що цим суспільствам належало реформувати не лише політичну систему (як це було в випадку з країнами першої і другої хвиль демократизації), але й увесь суспільний устрій, економічну систему, політичну свідомість і політичну культуру. Ці фундаментальні зміни здійснюються протягом трьох фаз перетворень, на кожній з них розв'язують певні групи завдань у всіх галузях суспільного життя. Необхідно наголосити, що тривалість основних фаз посткомуністичної трансформації окремих країн зумовлена ступенем її готовності до суспільних змін, а саме:

- тривалістю комуністичного режиму і ступенем знищення усіх проявів приватної власності та громадянського суспільства;
- рівнем політичного та економічного лібералізмів, що дозволялися комуністичною владою уряду країн в останні роки свого панування;
- рівнем догматизму комуністичної еліти та її відданість старому режиму;

- чисельністю нової еліти, наявністю у неї політичної волі для здійснення рішучого переходу до демократії;

- ступенем консолідації суспільства навколо ідеї трансформації розвиненістю громадянського суспільства;

- фінансово-економічним становищем країни, доступністю ресурсів;

- характером стосунків з міжнародним співтовариством.

Отже, залежно від об'єктивних і суб'єктивних умов для переходу до суспільства з вільною ринковою економікою і плюралістичною політичною системою кожна з посткомуністичних країн перебуває на різних фазах перетворень, здійснює з різними темпами, з різною послідовністю.

Завершується аналіз трансформаційних процесів розкриття особливостей і труднощів переходу до демократії в Україні. Разом з тим наголосити на тих докорінних зрушеннях, які досягнуті українським народом в розбудові демократичного суспільства.

Як свідчить порівняльний аналіз, демократичний устрій держав сучасності визначається не лише характером політичного режиму, але й особливостями форм урядування. Це спричинило ту увагу, яку приділено в семінарі проблемам характеристики державної організації. Наголошується, що держава як інститут політичної системи структурована, і правовим чином унормована суверенна суспільна влада має притаманні їй ознаки та прерогативи (виняткові права) і своє суспільне призначення реалізує через внутрішні та зовнішні функції.

На форму держави істотно впливають типи державно-територіального устрою, державного урядування та політичний режим. Форма державно-територіального устрою визначається територіально політичною організацією держави, правовим статусом її складових частин та принципами взаємовідносин між центром і територіями. За цими критеріями держави поділяють на прості (унітарні централізовані і унітарні децентралізовані) та складні (імперії, федерації і конфедерації).

Центральне місце в спецсемінарі займає характеристика сучасних форм державного правління як певного способу організації державної влади в країні, що визначається її джерелами, порядком формування і правовим статусом вищих органів та обумовлює їх структуру, принципи взаємодії і співвідношення між ними.

Аналізуються форми врядування в конституційних монархіях – в парламентських монархіях, де за монархом зберігаються лише представницькі повноваження глави держави; в дуалістичних же монархіях державна влада поділяється між монархом і парламентом як в законодавчій, так і у виконавчій сферах.

Характеризуючи республіканські форми врядування, потрібно насамперед розглянути особливості державної організації в парламентських республіках, показати провідну роль парламенту в системі влади, проаналізувати парламентські системи як способи формування парламентами урядів.

Характеризуючи президентську форму врядування, варто підкреслити її особливості: незалежність і взаємна невідповідальність гілок державної влади, чіткий поділ влад і їх баланс через механізми “противаг і стримувань”.

Особливе місце займає аналіз змішаної парламентсько-президентської чи президентсько-парламентської форми правління. Тут важливо підкреслити наявність спільних рис як з парламентськими, так із президентськими республіками: наявність інституту сильної президентської влади, її незалежність від парламенту і, разом з тим, участь парламенту у формуванні уряду та в контролі за його діяльністю. Детально аналізується державно-владна організація українського суспільства з його змішаною формою врядування. Важливо охарактеризувати політичну реформу в Україні, під час якої має відбутися перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми державного правління.

Завершуючи аналіз різноманітних форм організації державного правління, потрібно скерувати студентів до висновку, що в кожному суспільстві демократичні цінності реалізуються в конкретних умовах, властивих цьому суспільству, а тому модель державного правління, обрана тією чи іншою державою, має відповідати, насамперед, стану самого суспільства, інтересам та очікуванням громадян.

Разом з тим, можна виділити і обов'язкові риси сучасних демократій:

- широке громадянство;
- політична і правова рівність;
- гарантії особистих прав і свобод;
- правова захищеність особи та меншин;

- забезпечення представництва інтересів усіх соціальних груп;
- легальність організованої опозиції;
- поділ влад, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Плани і методичні рекомендації до авторського спецсеминару “Політичні режими сучасності та перехід до демократії” з курсу політології.* – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2004.
2. *Давимука С., Колодій А., Кужельок Ю., Харченко В. Політичні режими сучасності та перехід до демократії.* – Львів, 1999.
3. *Політологія: Підручник / За наук. ред. А. Колодій.* – К.: Вид-во Ельга, Ніка-Центр, 2003.
4. *Політологія / За ред. А. Колодій.* – Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005.

Василь Гулай

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗГЛЯДУ ПИТАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В КУРСІ “ПОЛІТОЛОГІЇ”

© Гулай В., 2006

Пояснено поняття етнополітичного конфлікту та його структури. Особливо розглядаються особливості перебігу та наслідки деяких етнополітичних конфліктів минулого та сьогодення. Автор особливо наголошує на необхідності виховання у студентів толерантності, несприйняття будь-яких форм та способів етнічного насилля.

The article unfolds the concept of the ethno-political conflict and its structure. The peculiarities of trend and consequences of some ethno-political conflict of past and today are developed separately. The author particularly directs at the necessity of bringing-up with the students tolerance, failure to perceive any form and mode of ethnic violence.

Постановка та актуальність проблеми. Історичний досвід свідчить, що політизація етнічних спільнот спричиняє зростання міжетнічного протистояння, яке може перейти у відкритий етнополітичний конфлікт, аж до насильницьких дій, застосування силових методів вирішення конфліктної ситуації. Руйнівний потенціал і характер етнополітичного конфлікту неодноразово ставав загрозою не лише політичній стабільності. Саме тому обрана тема дослідження має важливе не лише науково-теоретичне, але й практичне значення для вироблення ефективної національної політики, формування гармонійного типу міжнаціональних відносин.

Аналіз попередніх досліджень. Незважаючи на підвищений інтерес до сутності, проявів та наслідків етнополітичних конфліктів, ця проблематика потребує подальшої розробки. У цій роботі варто спиратися на праці І. Кураса, В. Євтуха, І. Кресіної, О. Майбороди, Ю. Римаренка, Ю. Лиходіда, Ю.Мацієвського, О. Маруховської та ін. [4, 6, 7].

Метою статті є спроба наукового аналізу проблеми етнополітичного конфлікту в курсі “Політології”.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою об’єктивною причиною виникнення національних рухів, формування їхніх цілей, надання їм тієї чи іншої інтенсивності та тривалості є різноманітні міжнаціональні (етнополітичні) конфлікти, які не можна врегулювати за рахунок внутрішніх ресурсів сторін [8, с. 178].

Етнічний конфлікт можна визначити як боротьбу поміж двома або більше етнічними спільнотами, в якій поряд із взаємно важливими політичними, економічними, соціальними, культурними чи територіальними питаннями йдеться про загрозу етнічній ідентичності чи / або фізичному існуванню сторін [6, с. 312–313].

Разом з тим існує думка, що поняття “етнічний конфлікт” є доволі умовним і переважно використовується для позначення ситуацій, коли етнічне походження стає найефективнішим засобом мобілізації груп населення, політичних інститутів та рухів при тому, що держава виявляється не здатною задовольнити висунуті вимоги [5, с. 31].